

A fiatalok bűnelkövetői és erőszakos viselkedése – a prevenció helyzete, lehetőségei

Policy ajánlások

Tóth Olga
Albert Fruzsina

Co-financed by the European Commission within the Daphne III programme by DG Justice, Freedom and Security and coordinated by German Police University (DHPol).

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the authors; the European Commission cannot be held responsible for either its content or for any use which might be made of the information contained therein.

A fiatalok bűnelkövetői és erőszakos viselkedése – a prevenció helyzete, lehetőségei

Policy ajánlások

Tóth Olga & Albert Fruzsina

YouPrev

1 Bevezetés

A népesség gyors elöregedése és a gyermekek és fiatalok csökkenő száma ellenére egész Európában fontos társadalmi probléma a fiatalkorúak deviáns, erőszakos viselkedése, bűnelkövetése. A fiatalok, kiváltképp a fiatal férfiak sokkal gyakrabban követnek el bűncselekményt, mint a felnőttek – és ez nagyon gyakran saját kortársaik ellen irányul. A fiatalkori bűnelkövetéssel és a prevencióval foglalkozó gyakorlati szakemberek és politikai döntéshozók számára fontos, hogy a lehető legtöbb naprakész információt kapják meg munkájukhoz.

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézete¹ öt másik európai ország (Belgium, Németország, Portugália, Szlovénia és Spanyolország²) kutatóival együtt 2011-2012-ben nemzetközi összehasonlító vizsgálatot végzett annak érdekében, hogy a fiatalkori bűnelkövetés, és különösen a fiatalkori erőszak prevenciója területén a legjobb gyakorlatokat gyűjtse, feldolgozza és terjessze. A kutatást az Európai Bizottság Daphne III programja támogatta.

A kutatás több elemet tartalmazott:

- Országos intézményi és szakértői felmérés a fiatalok szerfogyasztásával, bűnelkövetői viselkedésével és ezek prevenciójával kapcsolatban.
- Delphi I-II és nemzetközi Delphi felmérés, melyek célja szakértők véleményének összegyűjtése a társadalom különféle szegmenseiben, és kiemelten a fiatalkorúak bűnelkövetése terén a 2025-ig feltételezhetően bekövetkező változásokról.
- Az ISRD III kérdőívén alapuló iskolai vizsgálat. Ebben 2000 fiatal (1000 fő Budapesten és 1000 fő Veszprém megyében) 14-17 éves megkérdezésre került sor. Ezt 10-10 helyi szakértői interjú és szakértői műhelybeszélgetések egészítették ki.

¹ Kutatásvezető: Tóth Olga, kutató: Albert Fruzsina

² A projekt résztvevői a következők: *German Police University*, Münster, Németország; *Vrije Universiteit Brussel*, Belgium; *Magyar Tudományos Akadémia*, Budapest, Magyarország; *Centro de Estudos para a Intervenção Social*, Lizsazon, Portugália; *University of Maribor*, Szlovénia; *University of Zaragoza*, Spanyolország; Társult partner: *CEPOL European Police College* (EU szervezet, székhelye Bramshill, UK).

A felsorolt kutatási modulok eredményein alapulnak az alábbiakban megfogalmazott ajánlások.

2 Policy ajánlások

A viszonylag közeli jövőre nézve számos szakember általános rosszabbodást vár a fiatalkorú bűnelkövetés területén, és ennek okát főként a társadalom feltételezhetően tovább mélyülő elszegényedésében, fokozódó polarizálódásában látják. A fel-növekvő generációk jövőképét megtépázza a szülők tartós munkanélkülisége; az, hogy számos rendszeresen dolgozó szülő sem tudja családjá megfelelő szintű eltartását biztosítani; hogy a korábban viszonylagos anyagi biztonságban élő középosztálybeli családok közül egyre többen a lecsúszás veszélyével kénytelenek szembenézni. A megkérdezett fiatalok már 14-17 évesen is úgy látják, hogy a biztos állás, illetve a használható, jó színvonalú képzés tarthatná őket vissza a tiltott dolgok elkövetésétől.

Abban az esetben várható javulás a fiatalok bűnelkövetői magatartásában, ha sikerül a gazdaságot tényleges növekedési pályára állítani, ha a fiatalok előtt valódi perspektíva nyílik arra, hogy munkát találjanak és abból elvárható szinten megéljenek.

A fiatalkori bűnelkövetés gyakran kapcsolódik össze a család hátrányos társadalmi-gazdasági háttérével, de emellett jelentős negatív hatása van a családok rossz működésének, a szülők és gyerekek közötti rossz kommunikációnak, általában a családok egy részénél tapasztalható funkciózavaroknak. Az iskolavizsgálat 14-17 éves alanyai szerint is a szülőknek van messze a legnagyobb szerepe, lehetősége abban, hogy távol tartsa a fiatalokat a tiltott dolgoktól. Fontos lenne, hogy a családok segítséget kapjanak napi konfliktusaik kezelésében, problémáik megoldásában.

Minden lehetséges alkalmat meg kellene ragadni arra, hogy a családokat segítsük abban, hogy funkcióikat megfelelően el tudják látni, ehhez rendelkezzenek a megfelelő ismeretekkel, erőforrásokkal, hiszen a család sok más feladata mellett a deviáns viselkedésformák és bűnelkövetés megelőzésnek is legfőbb természetes terepe.

Az iskolai sikertelenség, az iskola oktatási-nevelési hiányosságai mind a szakemberek, mind a fiatalok véleménye szerint jelentős szerepet játszanak a deviáns viselkedés kialakulásában. Magyarországon a szakiskolákban koncentráltan vannak jelen a problémák. Emellett külön figyelmet érdemel az iskolai hiányzások problémája, melynek csökkentésére a probléma elterjedtsége és súlyossága ellenére nemigen irányulnak programok. Különösen a szakiskolákban lenne erre szükség, ahol nagyon magasak a lemorzsolódási arányok. Ez a probléma a hátrányos helyzetű illetve roma tanulók körében fokozottan elterjedt. Ugyan az iskoláztatási támogatás megvonása a családoktól a tanuló 50 óra igazolatlan hiányzása felett ezt a gondot lenne hivatott orvosolni, ugyanakkor a rendelet hatékonysága megkérdőjelezhető. A bűnelkövetői magatartás további rosszabbodására számítanak a szakemberek a kötelező iskolázási életkor csökkentése miatt is, mivel a megfelelő tudás és szakképzettség nélkül az iskolából kikerülő fiatalok útja szinte törvényszerűen a bűnelkövetésbe való belesodródáshoz vezet.

Az iskolai oktatás színvonalának emelése, a kötelező iskolázási életkor visszaállítása a korábbi szintre, az otthonról hozott hátrányok iskolai kiegyenlítése, az iskolai hiányzások és lemorzsolódások okainak feltárása és megszüntetése, a mainál kevésbé szegregált iskolarendszer kialakítása elengedhetetlen feltétele annak, hogy érdemben csökkenjen a fiatalok jelenlegi és jövőbeli bűnelkövetői tevékenysége. A mostaninál nagyságrendekkel jelentősebb figyelmet és erőforrásokat kellene ezekre koncentrálni, hogy a következőkben későbbiekben jelentkező számos társadalmi költségét megspóroljuk. Emellett szükség lenne az iskolarendszer átalakítására olyan szempontból, hogy az kevésbé legyen a gyermekek számára a frusztráció, a sikertelenség fő forrása. Szükség lenne a szülők és az iskola közötti érdemi együttműködés módjainak kialakítására is.

Az iskoláknak nem csupán az oktatás-nevelés területén, hanem a gyerekek értelmes szabadidő eltöltésének, a helyi közösségeknek a megszervezésében is nagyobb szerepet kellene felvállalnia. Erre a rendkívül fontos feladatra ugyanis jelenleg más intézményi szereplő nem tűnik megfelelően széles körben elérhetőnek. A hasonló profillal tevékenykedő civil szervezetek jelenléte regionálisan nagy különbségeket mutat, kisebb településeken általában nincsenek is ilyenek. Az ifjúsági központok, a tizenéveseket célzó közösségi színterek szintén kevésbé hozzáférhetőek, a célcsoport töredékét érik csak el, pedig nagy szükség lenne rájuk.

A prevenciók tevékenységben kiemelt szerepet játszanak más európai országokban a különféle közösségi ifjúsági központok. Ezek nem csupán teret biztosítanak a fiatalok számára szabadidejük eltöltésére, de megfelelően képzett szakembereik életvezetési tanácsokkal, prevenciók programokkal is a fiatalok rendelkezésére állnak. Az ilyen kezdeményezések további bátorítása, a meglévő intézmények fenntartása szükséges.

A megkérdezett szakemberek szerint jelenleg leginkább a rendőrség munkatársai, kisebb mértékben a szociális munkások és a javító-nevelő intézetek vesznek részt a fiatalkori devianciák, bűnözés és erőszak megelőzésében és visszaszorításában. Lényegesen kisebb szerepet játszanak a pedagógusok, a bírák/ ügyészek illetve a tággan vett egészségügyi rendszerben dolgozók. Ugyanakkor a szakemberek véleménye szerint a vizsgált korosztály sajátosságainak figyelembe vételével éppen legkevésbé a rendőrségnek és leginkább az iskolákban dolgozóknak kellene a legnagyobb szerepet játszania a prevencióban.

Ehhez – és valójában több más feladat ellátásához is – szükség lenne arra, hogy az iskolákban a tanárok munkáját segítve megfelelő időtartamban pszichológusok, szociális munkások, pedagógiai asszisztensek, fejlesztőpedagógusok, egészségnevelők stb. tevékenykedhessenek közösen. Emellett nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a bűnmegelőzéssel kapcsolatos ismereteknek több képzésben (rendőr, szociális munkás, pedagógus stb.). A pedagógusképzésben már kidolgozott speciális modulokat széles körben kellene elterjeszteni.

Figyelemre méltó, hogy a jelenleg e területen működő prevenciós programok esetében mind a kiemelt célcsoportok, mind az elhanyagoltaként ítélt célcsoportokba tartozó fiatalok már valamilyen szempontból veszélyeztetettek, vagy belekerültek a gyermekvédelem látóterébe. Ugyanakkor az alapellátásnak megfelelő mennyiségű erőforrással kellene rendelkeznie a korai beavatkozáshoz, hogy a gyerekek ne túlságosan későn, szinte már „menthetetlen” állapotban kerüljenek a gyermekvédelmi rendszerbe. A hatékony munkavégzéshez a gyermekvédelemben dolgozó szakembereknek is folyamatos továbbképzésre, képességfejlesztésre lenne szükségük.

A prevenciónak arra a formájára, ami a devianciától, erőszaktól még nem érintett fiatalokat célozná, még kevés figyelem marad. Fontos lenne pedig az elsődleges prevencióra is nagyobb hangsúlyt fektetni.

A fiatalkori bűnelkövetés területén a főbb prevenciós megközelítések leginkább csak a bűnelkövetésre fókuszálnak illetve a büntetésre és elrettentésre alapulnak. Kevésbé elterjedtek a helyzeti megközelítések, amelyek a bűnelkövetés alkalmainak csökkentését, a hatékonyabb felderítést, az elkövetők vád alá helyezését célozzák. Legkevésbé az áldozat-központú, a védőfaktorok megerősítését célzó, illetve a lakosság (ezen belül a fiatalok) teljes körére kiterjedő megközelítések elterjedtek. Ugyan sem a szakemberek, sem a fiatalok nem utasítják el teljesen a szankcionáló, megtorló megközelítésmódot, a leghatékonyabbnak egyáltalán nem ezeket, hanem a személyközpontú, a kommunikációs, problémamegoldó készségeket fejlesztő, a fiatalokra odafigyelő, az iskolai és munkaerőpiaci sikereket biztosító megközelítéseket tartják. A fiatalok leghatékonyabb visszatartó erőnek azt ítélik, ha valaki meghallgatja problémáikat, ha értelmesen tölthetik a szabadidejüket illetve ha számíthatnak majd felnőtt korukban munkára.

Önmagában a büntetésre és elrettentésre alapuló prevenciós megközelítés nem alkalmas a bűnelkövetői viselkedés visszaszorítására mind a szakemberek, mind a fiatalok véleménye szerint. A fiatalok valós problémáira irányuló figyelem és a pozitív jövőkép is szükséges ahhoz, hogy ez a fajta viselkedés kevésbé elterjedt legyen.

Nagy egyetértés mutatkozik a fiatalokkal foglalkozó legkülönbözőbb szakemberek között abban, hogy a személyiségfejlesztést, a konfliktuskezelési technikákat, kommunikációs készségek fejlesztését, a szülői szerepre való felkészítést az iskolai tananyag kötelező részévé kellene tenni a legfiatalabb kortól kezdve, ehhez viszont központi politikai akarat lenne szükséges. Ez részben kompenzálni tudná a családok működésében tapasztalható és egyre súlyosabbnak tűnő zavarokat. Másrészt elkerülhető lenne az a manapság tapasztalható gyakorlat, hogy csak azokban az oktatási intézményekben zajlik (akár a népegészségügyi szolgálat, akár a rendőrség vagy bármilyen más szervezet által felajánlott) prevenciós tevékenység, ahol ezt az intézmény vezetése (az igazgató) engedélyezi, fontosnak tartja.

Fontos lenne tehát, hogy az iskolai oktatásban és a prevenciós tevékenységben a mainál sokkal nagyobb hangsúlyt kapjon a kommunikációs készségek fejlesztése, a személyiségfejlesztés és a konfliktuskezelési stratégiák elsajátítása.

A kutatásban megkérdezett szakemberek zöme jelentősebb emelkedést becsül a kábítószer hatása alatt illetve a szer megszerzéséért elkövetett bűncselekmények terén a jövőben. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a prevenciós tevékenység zöme jelenleg is erre a területre irányul, pedig, mint a 14-17 éves tanulók körében végzett vizsgálatunk adatai bizonyítják, a többi problémás viselkedés sem ritka ebben a korosztályban. Úgy tűnik, a prevenciót végzők legtöbb energiáját elviszi a leginkább szem előtt lévő (és a felnőtt társadalomban is legtöbb aggodalmat okozó) drogfogyasztás visszaszorítására törekvés. Adatokkal alátámasztható véleményünk szerint azonban a nagy mennyiségű és/vagy rendszeres alkoholfogyasztás a drogfogyasztásnál lényegesen jelentősebb probléma. Az alkoholfogyasztás igen fiatal korcsoportokban is általános (az iskolavizsgálatban megkérdezett 14 éves korosztály csaknem fele volt részeg az elmúlt év során), ráadásul az alkoholfogyasztás társadalmi elfogadottsága nagyon magas Magyarországon. Nagy szükség lenne (nemcsak a fiatalok körében) az alkoholfogyasztással kapcsolatos tudatformáló tevékenységekre, ezzel szintén jelentős társadalmi károkat lehetne a későbbiekben elkerülni.

Az illegális drogok fogyasztására irányuló prevencióval legalább egyenlő súlyt kellene kapnia a rendszeres és túlzott alkoholfogyasztásra irányuló prevenciónak. A felnőttek magas alkoholfogyasztásának visszaszorítása nélkül a fiatal korosztályoknál sem várható jelentős javulás.

A szakemberek megítélése szerint a legális és illegális szerhasználathoz képest sokkal kisebb hangsúlyt kap a prevencióban általában véve a fiatalkori- és különösen az iskolai erőszak, pedig az ilyen esetek számának növekedését várják a jövőben. Szinte alig esik szó a prevencióban a késelésről, a fegyverhasználatról, az erőszakosságot támogató normákról, a politikai/vallási szélsőségesség és a randi-erőszak megelőzéséről. Az erőszakosság társadalmi elfogadottsága eközben egyre szélesebb körben növekszik, természetesen nem elválaszthatóan a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésétől, a korábban már jelzett elszegényedési tendenciáktól. Az erőszak nem csupán a nyilvános helyeken, hanem a családokon belül is gyakran előfordul. A megkérdezett fiatalok 10,3 %-a élte már át, hogy fizikailag vagy lelkileg bántalmazta az, akivel együtt járt.

Szükség van arra, hogy a párkapcsolatot éppen kezdő fiatalok megtanulják egymás tiszteletét és azt, hogy a bántalmazás semmilyen formája sem fogadható el. A témáról való hallgatás nem csökkenti az ilyen esetek számát, épp ellenkezőleg, a fiatalok nem tanulják meg a párkapcsolatokban a feszültségek erőszakmentes kezelését. Így a következő generációkban is újra-termelődik a családon belüli erőszak.

Az iskolai adatok nemzetközi összehasonlításakor megállapíthattuk, hogy például a gyűlölet-bűncselekmények előfordulása a vizsgált országok közül éppen Magyarországon a legmagasabb. Az összes megkérdezett 4,6 %-a élte már át azt, hogy valaki megfenyegette, vagy ténylegesen bántotta vallása, bőrszíne vagy etnikai hovatartozása miatt. Minél idősebb a megkérdezett, annál nagyobb eséllyel történt ez meg vele. A magyar társadalom alacsony tolerancia szintjét az etnikai, esetenként vallási kérdésekben számos más kutatás is igazolta.

A mainál lényegesen nagyobb szerepet kell kapnia a prevencióban és általában a gyerekek, fiatalok nevelésében a toleranciára nevelésnek, a diszkrimináció-ellenes szemléletformálásnak, a cigányság elleni előítéletek csökkentésének, a különféle társadalmi csoportok békés egymás mellett élésének.

Napjainkban mind Magyarországon, mind a többi európai országban egyre nő az elektronikus média használatával kapcsolatos bűnelkövetések száma. A fiatalok körében intenzív az internet használata, és egyre népszerűbbek az okostelefonok. Többfajta olyan normasértő viselkedési forma fordul elő ezen a terepen, melyek elsősorban a fiatalok körében gyakoriak, viszont társadalmilag nagymértékben elfogadottak és erkölcsi vagy jogi szankciók nem sújtják – például a szerzői jog megsértése. Ugyanakkor az elektronikus média egyre gyakrabban válik a bántalmazás, zaklatás eszközévé. Az iskolai vizsgálatban megkérdezett fiatalok 15 %-a élte már át, hogy az internetre bántó, gúnyolódó, megalázó tartalmak kerültek fel róla. A lányok a fiúknál lényegesen gyakrabban válnak ilyen zaklatás céltábláivá. A fiatalok ezekről az esetekről általában nem szólnak szüleiknek, vagy más felnőtteknek, ugyanakkor hosszú távú- és időnként igen súlyos következményekkel járó lelki hatás éri őket.

A prevenció témakörébe be kell emelni a cyber bűnözés, ezen belül különösen az internetes, telefonos zaklatás témaköreit. Szükség lenne arra, hogy a fiatalok és a szülők is megtanulják a biztonságos internetezés alapszabályait.

A fiatalok bűnelkövetéssel, erőszakos viselkedéssel és szerfogyasztással kapcsolatos prevenciója nemzetközi összehasonlításban számos gyenge ponttal rendelkezik. A programok jelentős része egyszeri, vagy rövid ideig tartó. A finanszírozás kiszámíthatatlan, vagy pedig alkalomhoz kötődő. Számos esetben a prevenciót indító szakemberek nem tudnak a korábban már bevált programokra támaszkodni, és azokat továbbfejleszteni, vagy egyszerűen csak felhasználni, mert azok időközben véget értek, sokszor elérhető dokumentum sem maradt utánuk.

A prevenció programok beindítása kamaszkorban már sokszor késő. A korai életkorban indított integrációs programok folytatása és kiszélesítése igen fontos. A si-

keres programok egyik kulcseleme a komplexitás és több szektor, több szakma együttműködése. Emiatt is nagyon fontos lenne elősegíteni, akár helyi szintű koordinációs feladatok kötelező kijelölésével, a különféle szervezetek/intézmények közti együttműködést illetve a multi-professzionális megközelítéseket. Nagy szükség lenne a több, kiszámíthatóbb anyagi forrás biztosítására. A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájának ismertségét érdemes lenne növelni. Szakmai elfogadottsága, a korszerű szemléletmódja és komplexitása miatt magas szintű, a szakemberek azonban a gyakorlati megvalósításának hiányát érzékelik. Szükséges lenne a már kidolgozott, sikeresen működő programokat módszeres összegyűjtésére, elérhetővé tételére.

Összességében tehát a prevenció programokkal szembeni jogos elvárás, hogy:

- *minél korábbi életkorban induljanak,*
- *multi-professzionálisak legyenek,*
- *ne csupán a fiatalokat, de családjukat, adott esetben az egész társadalmat célozzák meg,*
- *a jól működő, sikeres programok fenntarthatósága biztosítva legyen,*
- *a finanszírozás átlátható és stabil legyen,*
- *alakuljon ki a programok monitorozása és értékelése,*
- *a kidolgozott programok elérhetőek legyenek a szakemberek számára,*
- *a mindenkori Kormány elkötelezett legyen ezek végrehajtása és támogatása iránt.*

Impresszum

Kiadó:

MTA Társadalomkutató Központ
Országház u. 30.
1014 Budapest

Kapcsolattartó:

Dr Tóth Olga
totho@socio.mta.hu

Tervezés és termelés: Hubertus Wittmers, Medicom Marketing GmbH, Németország

A fiatalok bűnelkövető magatartásának és szerfogyasztásának prevenciója (YouPrev)

A együttműködése

